

non pugnant nisi uncti : putant enim corpus fieri robustius ; ac Scythia simulabat se credere illis oleum esse causam insanie. Laertius, libro I, cap. ix.

Diogenes nactus unguentum, eo pedes inunxit præter morem publicum. Id demirantibus dixit : Quoniam unguentum capiti infusum exhalatur in aerem ; a pedibus autem ascendit ad nares. Similiter alius reprehendit publicam consuetudinem, qua coronas capiti imponunt, cum magis conveniat infra nares ponere, quod fragrantie vapor non tam descendat, quam ascendat. Laertius, lib. VI.

Idem, cuidam habenti capillos unguento delibutos : « Cave, inquit, ne capitis suaveolentia vite malevolentiam adducat ; » nam Græcorum vocum iucundam affinitatem utemque reddere studimus, *καλὴν* et *δουλιαν*. Unguentum enim in viro arguit vite molliem ; fama porro velut

odor est hominis. Simile quiddam dixit Martialis :

Posthume, non bene olet, qui bene semper olet.

Ita Laertius, lib. VI.

Idem aiebat faciles esse deos ad donandum hominibus vitam ; cæterum hanc ignorari ab his qui querunt unguenta. Laertius, ibid.

Lycurgus unguenta eiecit e republica tanquam olei corruptelam ac perniciosam. Nam oleum, inquit, odoribus vitiatum nullum habet usum, nec ad esum, nec ad membrorum unctionem ; atque dum rem necessariam ad delicias corrumpunt, fit ut minor sit copia. Plutarchus in *Lacon. apophtheg.*

Flavio Vespasiano quum adolescens quidam gratias ageret pro impetrata prefectura, quoniam unguento fragrabat, et nutu contemptus est, et graviter increpitus : « Mallem, inquit Vespasianus, allium oboluisse. » Mox et litteras concessas revocavit. Suetonius in ejus Vita.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Beseleel et Ooliab designantur a Deo architecti tabernaculi; secundo, vers. 13, Deus iterat et inculcat cultum sabbati; tertio, vers. 18, Deus Mosi dat duas tabulas legis lapideas.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen dicens : 2. Ecce, vocavi ex nomine Beseleel filium Uri, filii Hur, de tribu Juda, 3. et implevi eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia, in omni opere, 4. ad excogitandum quicquid fabrefieri potest ex auro, et argento, et ære, 5. marmore, et gemmis, et diversitate lignorum, 6. Dedicque ei socium Ooliab filium Achisamech de tribu Dan. Et in corde omnis eruditi posui sapientiam ut faciant cuncta quæ præcepi tibi, 7. tabernaculum federis, et arcam testimonii, et propitiatorium, quod super eam est, et cuncta vasa tabernaculi, 8. mensamque et vasa ejus, candelabrum purissimum cum vasis suis, et altaria thymiamatis, 9. et holocausti, et omnia vasa eorum, labrum cum basi sua, 10. vestes sanctas in ministerio Aaron sacerdoti, et filiis ejus, ut fungantur officio suo in sacris. 11. Oleum unctionis, et thymiana aromatum in Sanctuario, omnia quæ præcepi tibi, facient. 12. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens : 13. Loquere filiis Israel, et dices ad eos : Videte ut sabbatum meum custodiat; quia signum est inter me et vos in generationibus vestris, ut sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos. 14. Custodite sabbatum meum ; sanctum est enim vobis : qui polluerit illud, morte morietur : qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi sui. 15. Sex diebus faciatis opus ; in die septimo sabbatum est, requies sancta Domino. Omnis qui fecerit opus in hac die, morietur. 16. Custodiant filii Israel sabbatum, et celebrent illud in generationibus suis. Pactum est sempiternum. 17. inter me et filios Israel, signumque perpetuum. Sex enim diebus fecit Dominus cælum et terram, et in septimo ab opere cessavit. 18. Deditque Dominus Moysi, completis hujusmodi sermonibus in monte Sinai, duas tabulas testimonii lapideas, scriptas digito Dei.

Vers. 2. 2. VOCAVI EX NOMINE BESELEEL, — *q. d.* Ego Deus nominatim præ cæteris omnibus delegi et desig-

navi Beseleel, ut ipse fabricet tabernaculum, omnemque ejus suppellectilem ; per catachresin

ponitur « vocavi » pro *designavi* : qui enim ab omnibus designantur magistratus vel prefecti, solent ad hunc statum nominatim evocari ; unde Hispani eos vocant *criados*.

Hævus Beseleel. BESELEEL FILIUM URI, FILII HUR. — Hur hic avus Beseleel, videtur fuisse ille de quo cap. xvii, vers. 14, et cap. xxiv, vers. 14. Erat enim ille ex senioribus Israel, et proximus dignitate Aaroni fratri Moysi, ideoque in eo Moyses sedit genealogiam Beseleel, quasi ipse ab avo filius, cujus superius mentionem fecit, sat sit cognatus ; potuitque facile fieri, ut Beseleel etiam grandævus simul cum Hur avo suo vixerit, verbi gratia, si demus Beseleel annos sexaginta ; Hur vero centum, vel centum et decem. Negat hoc Abulensis, censensque Beseleel hoc tempore fuisse duo et novaginta annorum. Sed quis credat tam senem ad tantam et tam laboriosam fabricam fuisse delectum ?

Porro Hur hic fuit filius Caleb (non exploratoris illius celebris, qui solus cum Josue murmurantibus restitit, ut vult R. Salomon ; ille enim hoc tempore non attingerat annum 40, ut patet Josue xiv, 10), sed alterius multo senioris, filii videlicet Esron, filii Phares, filii Juda patriarchæ. Vide I Paral. ii, vers. 6, 9, 19.

Symbolice. Symbolice Strabus, sive Glossa ordinaria : « In constructione, inquit, tabernaculi mysterium Trinitatis ostenditur, sicut in baptismo et transfiguratione Christi. In baptismo enim voce sonuit Pater, et Filius baptizatus est, atque in specie columbæ Spiritus Sanctus apparuit. Pari modo hic Ooliab, qui interpretatur protectio mea Pater, Patris personam significat. Beseleel, qui idem est quod in umbra Dei, significat Spiritum Sanctum de quo dicitur : Virtus Altissimi, id est Spiritus Sanctus obumbrabit tibi. Jussio autem, id est verbum, quo tabernaculum fieri jussum est, est Filius, per quem Pater in virtute Spiritus Sancti omnia operatur. » Sancta enim Trinitas tam tabernaculum hoc materiale, quam ejus antitypum Ecclesiam, et animas sanctas sibi in templum ædificat et efformat.

Tropologicæ. Tropologicæ, « Hur » hebraice *candorem* significat, lucemque candidam, qualis est fides. « Uri » significat *ignem*, qualis est charitas. « Beseleel » significat *in umbra Dei*, qualis est spes : hæc enim in ope Dei, quasi in umbra secure requiescit. Jam hæc tria, puta fides, spes, charitas, ædificant tabernaculum, id est donum animæ, ut sit templum Dei.

Vers. 3. 3. ET IMPLEVI EUM SPIRITU DEI, — puta spiritu meo. Loquitur enim Deus more Hebræo, de se tanquam de aliquo tertio. Similis enallage personæ est vers. ult. et Gen. xix, 23, et Num. xii, vers. 6 et 8, et Amos iv, 11, et alibi. Porro spiritus Dei est qui sequitur, videlicet sapientia, intelligentia et scientia in omni opere fabrilis, a Deo data et aspirata. Est enim appositio : « Spiritu Dei (qui est) sapientia, intelligentia et scientia

in omni opere. » Vide dicta cap. xxviii, vers. 3.

6. DEDIQUE EI SOCIUM OOLIAB FILIUM ACHISAMECH. *Vers. 6.* — « Ooliab » hebraice idem est quod *tabernaculum meum*, vel *protectio mea* est Pater, scilicet celestis ; « Achisamech » idem est quod *fratres conjungens*. Illic ergo significat Apostolos virosque Apostolicos, qui per spem in Deum, Deique opem et protectionem, quam significat Ooliab, perque opem mutuum et fraternam, quam significat Achisamech, ædificaverunt Ecclesiam, quæ est tabernaculum Dei. Ac nominatim, inquit Glossa : « Beseleel et Ooliab sunt Petrus et Paulus, qui duo post Christum ædificaverunt Ecclesiam Judæorum et Gentium. Beseleel enim, qui interpretatur umbra Dei, significat Petrum : nam ad tactum umbræ ejus virtute divina sanabantur infirmi, Actor. v. Ooliab, qui interpretatur protectio vel habitatio mea Pater, est Paulus, qui tempe habitabat in Deo Patre omnium ; unde ait ipse Philipp. iii : « Nostra conversatio in cælis est. »

ET IN CORDE OMNIS ERUDITI POSUI SAPIENTIAM UT FACIANT CUNCTA QUÆ PRÆCEPI TIBI, — *q. d.* Peritis artificibus minoribus et inferioribus dedi etiam industriam suam et peritiam, ut ipsi juvent Beseleel et Ooliab in fabrica tabernaculi.

Disce hinc artes omnes, etiam mechanicas, esse Mechanicæ artis sunt dicitur deus Dei. dona Dei, saltem naturalia, neque in his ut suis, suaque industria inventis aut parvis, homini gloriantur esse, sed illas Deo adscribendas, ab eoque petendas, et in ejus obsequium expendendas esse. Ita Rupertus in cap. xxv Exod. in fine.

13. VIDETE UT SABBATUM MEUM CUSTODIATIS : QUIA Vers. 13. SIGNUM EST INTER ME ET VOS. — Abulensis et Lippmannus putant hic interjici mentionem sabbati hæc de causa, ne scilicet Hebræi putarent fieri sibi tabernaculum fabricare die sabbati. Verum hæc ratio angustior est, et Scriptura nullam ejus dat significationem.

Dico ergo, solius sabbati præceptum hic repetit Deus, illudque adjecta poenâ mortis denuo sancit, tum quia præcipua erat carenonialis lex hæc sabbati, recurrens singulis hebdomadis ; tum quia sabbatum erat cultus Dei maxime publicus et solemnus, unde subdit : « Quia signum est inter me et vos, » *q. d.* Quia sabbatum signum est quod vos mihi sitis populus, et ego sum vobis Deus, utpote in ejus honorem, et ob cuius obedientiam colitis septimum diem, puta sabbatum, sacro otio quasi protestantes me creatorem esse omnium, quæ sex diebus facta sunt, meque septimo hæc die ab omni opere meo cessasse, ideoque vobis annitendum est, ut illo die meus per orationem, aliisque pia exercitia in Deo quiescat, hic per gratiam, et in futuro per gloriam.

UT SCIATIS QUIA EGO DOMINUS, QUI SANCTIFICO vos, — qui scilicet vos ad cultum meum applico, mihi que quasi dico et consero per hanc testimoniam meam sabbati, ut in ea me sancte colatis.

14. SANCTUM EST ENIM VOBIS, — *q. d.* Sabbatum. *Vers. 14.*

vobis est solemne festum, sancto Dei cultui dicatum. Vid. *Deuter.* v, 12.

Qui fecerit in eo opus, peribit anima (id est vita) illius de medio populi sui, — q. d. Qui laborando violat quietem sabbati, morte plectatur per sententiam iudicis, si crimen, puta sabbati violatio, constet; si non constet, tum homo ille aliis modis vindicante Deo, sive per homines quasi fortuito, sed fortuitum hoc intendente et dirigente Deo, uti dixi cap. xxi, 13, sive per alias creaturas Dei administras morte punitur, et, quod maximum est, peribit in aeternum in gehenna, tanquam reus maximi criminis.

15. 43. SABBATUM EST REQUIES, etc. — Hebraicum est, *sabbaton est sabbat*. Hebraei per *sabbaton*, id est sabbatum, accipiunt parvum additamentum ad sabbatum; quia enim ipsi non sciunt praecise momentum, quo incipit sabbatum, ut illi satisfaciant, horam unam citius illud auspiciantur, et horam unam tardius finiunt, et hoc tempusculum putant vocari *sabbaton*, id est sabbatum. Verum haec nimis aeta et anxia est religio. Optime ergo vertit et dispunxit noster Interpres, quem passim alii sequuntur.

17. 17. PACTUM EST SEMPIERNUM INTER ME ET FILIOS ISRAEL. — Sabbatum vocat pactum, id est conditionem pacti. Septuaginta vertunt, *testamentum sive foedus aeternum est in me et filiis Israel*, ut scilicet filii Israel in me, puta in Deo, Deique visione et fruitione, per requiem aeternam, quam eis promisi, quiescant, inquit S. Augustinus, *Quest. CXXXIX*. Sed hic sensus non respondet Hebraeo, in quo non est *in*, sed *inter*; et ita praepositio *in*, quam habent Septuaginta, exponenda est per *inter*.

IN SEPTIMO AD OPERE CESSAVIT. — Hebraice *שבת* *shabbath*, id est respiravit a labore, et respirando quievit. Loquitur Scriptura de Deo anthropopathice.

18. 48. DEDITQUE DOMINUS MOYSEI, etc. DUAS TABULAS TESTIMONII (id est decalogi sive legis, quae testimonium est voluntatis divinae, quid scilicet Deus velit a nobis fieri) LAPIDEAS SCRIPTAS DIGITO DEI, — digito suo, hoc est a se, non ab homine vel angelo; est enallage, de qua dixi vers. 3. Nota *et dedit*, non quasi Deus ante non dederit decalogum; invenit enim omnibus cum natura hanc legem, uti docent S. Irenaeus, lib. IV, cap. xxx; Cyrillus, lib. I *Joan.* I, cap. 1; S. Hieronymus in cap. xxiv *Isaiae*;

Ambrosius, *De Fuga saeculi*, cap. III. Sed dedit eam deo scriptam tabulis lapideis, idque ad oblivionem, quae ex illius neglectu et scordia hominum irrepabat, avertendam; atque ad accendens mentes hoc signo ad legis firmam et aeternam custodiam; ideoque eam non charta, sed lapidi inscriptam dedit.

Porro lapidem hunc pretiosum fuisse, utpote adeo nove ad divinam hanc scripturam formatum et destinatum, conjicere licet. Hebraei censent fuisse sapphirum, teste Lyrano in *Exodi* xxiv, 12. Ubi idem de iisdem testatur Abulensis reeque confutat eosdem dicentes Mosen, fractis sapphirinis hisce tabulis ob peccatum populi, fragmenta earum collegisse, indeque se dilasse. Ex sapphiro quoque fuisse has tabulas diserto docent Suidas verbo *Moses*, S. Epiphanius, lib. *De duodecim Gemmis*, Anastasius Nicenus, *Quest. XXXVIII in S. Script.*, et Nilus Metropolitae, *De Lapidum theoria*. Favet, quod Deus legem Mosi daturus apparuit cum suppedaneo sapphirino cap. xxiv, vers. 10. Vide quae de sapphiro notavi ibidem, et *Apocal.* xxi, 21. Verum haec de re nihil certi statuere licet, cum Scriptura speciem lapidis non exprimat. Porro quod Chaldaeus et Rabbinus tradunt, sapphirum tabularum legis excisum fuisse et throno sapphirino Dei, *Exodi* xxiv, 12, crassa eorumdem est fabella.

Mystice, haec tabulae significabant tabulas cordis, in quibus scribenda sunt Dei mandata, I *Corinth.* iii, 3 et sequent.

Notant Isidorus, Abulensis, Hugo, Lipomanus, Hebraei, et alii passim, in prima tabula fuisse scripta praeccepta, quae Deum Deique dilectionem et cultum spectant, quae Hebraei numerant quatuor; dividunt enim primum praecceptum in duo, scilicet: Unum Deum cole, et, Non facies sculptile vel idolum. Catholici vero haec duo in unum conjungunt, tantumque numerant tria prime tabulae praeccepta, de quo *Deuter.* v. In secunda vero tabula scripta fuisse praeccepta, quae spectant proximum proximique dilectionem, quae Hebraei numerant sex; conjungunt eam duo ultima praeccepta de concupiscentia uxoris et rei alienae, in unum; Catholici vero melius ea dividunt, ac consequenter numerant septem secunda tabulae praeccepta. Compendium ergo utriusque tabulae totiusque legis est: a Dilige Deum, et dilige proximum, » uti docet Christus.

Tabulae legis in sapphirinis.

Deus in tabula legis de pharisaeis charitatis gratia enallagebat, ab hoc verbo dei, secunda proximi.

CAPUT TRIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hebraei, Mose absente, vitulum aureum constant et adorant: hinc Deus vult eos disperdere; oro pro eis Moses, ac vers. 15, descendens de monte tabulas legis frangit, vitulum comburit, idololatrias beccidit, neamque iterato pro populo precatur, dicens, vers. 32: Aut dimittite eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo.

1. Videns autem populus quod moram faceret descendendi de monte moyses, congregatus adversus Aaron, dixit: Surge, fac nobis deos, qui nos praecedant; Moysi enim huic viro, qui nos eduxit de terra Aegypti, ignoramus quid acciderit. 2. Dixitque ad eos Aaron: Tollite in aures aureas, de uxorum filiorumque et filiarum vestrarum auribus, et afferite ad me. 3. Fecitque populus quae jusserat, deferens in aures ad Aaron. 4. Quas cum ille accepisset, formavit opere fusorio, et fecit ex eis vitulum conflabilem, dixeruntque: Hi sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. 5. Quod cum vidisset Aaron, aedificavit altare coram eo, et praeconis voce clamavit, dicens: Cras solemnitatis Domini est. 6. Surgentesque mane, obtulerunt holocausta, et hostias pacificas, et sedit populus manducare, et hibernere, et surrexerunt ludere. 7. Locutus est autem Dominus ad Moysen dicens: Vade, descende; peccavit populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti. 8. Reverserunt cito de via, quam ostendisti eis; feceruntque sibi vitulum conflabilem, et adoraverunt, atque immolantes ei hostias, dixerunt: Isti sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. 9. Rursumque ait Dominus ad Moysen: Cerno quod populus iste dura cervicis sit; 10. dimittite me, ut irascatur furor meus contra eos, et deleam eos, faciamque te in gentem magnam. 11. Moyses autem orabat Dominum Deum suum, dicens: Cur Domine, irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Aegypti, in fortitudine magna, et in manu robusta? 12. Ne, quaeso, dicant Aegyptii: Callide eduxit eos, ut interficeret in montibus, et deleret e terra; quiescat ira tua, et esto placabilis super nequitiam populi tui. 13. Recordare Abraham, Isaac, et Israel, servorum tuorum, quibus jurasti per temetipsum, dicens: Multiplicabo semen vestrum sicut stellas caeli; et universam terram hanc, de qua locutus sum, dabo semini vestro, et possidebitis eam semper. 14. Piatatusque est Dominus ne faceret malum quod locutus fuerat adversus populum suum. 15. Et reversus est Moyses de monte, portans duas tabulas testimonii in manu sua, scriptas ex utraque parte, 16. et factas opere Dei: scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis. 17. Audiens autem Josue tumultum populi vociferantis, dixit ad Moysen: Ululatus pugnae auditur in castris. 18. Qui respondit: Non est clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellentium ad fugam; sed vocem cantantium ego audio. 19. Cumque appropinquasset ad castra, vidit vitulum, et choros; iratusque valde, projecit de manu tabulas, et confregit eas ad radicem montis: 20. arripiensque vitulum quem fecerant, combussit, et contrivit usque ad pulverem, quem sparsit in aquam, et dedit ex eo potum filiis Israel. 21. Dixitque ad Aaron: Quid tibi fecit hic populus, ut induceres super eum peccatum maximum? 22. Cui ille respondit: Ne indignetur dominus meus; tu enim nosti populum istum, quod pronus sit ad malum. 23. Dixerunt mihi: Fac nobis deos, qui nos praecedant; hinc enim Moysi, qui nos eduxit de terra Aegypti, nescimus quid acciderit. 24. Quibus ego dixi: Quis vestrum habet aurum? Tulerunt, et dederunt mihi; et projecit illud in ignem, egressusque est hic vitulus. 25. Videns ergo Moyses populum quem esset

nudatus (spoliaverat enim eum Aaron propter ignominiam sordis, et inter hostes nudum constituerat), 26. et stans in porta castrorum, ait: Si quis est Domini, jungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi; 27. quibus ait: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ponat vir gladium super femur suum; ite, et redite de porta usque ad portam per medium castrorum, et occidat unusquisque fratrem, et amicum, et proximum suum. 28. Feceruntque filii Levi juxta sermonem Moysi, cecideruntque in die illa quasi viginti tria millia hominum. 29. Et ait Moyses: Consecrasti manus vestras hodie Domino, unusquisque in filio, et in fratre suo, ut detur vobis beneficium. 30. Facto autem altero die, locutus est Moyses ad populum: Peccastis peccatum maximum, ascendam ad Dominum, si quo modo quivero eum deprecari pro scelere vestro. 31. Reversusque ad Dominum, ait: Obsecro, peccavit populus iste peccatum maximum, feceruntque sibi deos aureos; aut mitte eis hanc noxam, 32. aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti. 33. Cui respondit Dominus: Qui peccaverit mihi, delebo eum de libro meo; 34. tu autem vade, et duc populum istum quo locutus sum tibi; angelus meus præcedet te. Ego autem in die ultionis visitabo et hoc peccatum eorum. 35. Percussit ergo Dominus populum pro reatu vituli, quem fecerat Aaron.

1. SURGE, FAC NOBIS DEOS, QUI NOS PRÆCEDANT. — «Deos,» id est Deum; unum enim aliquem tantum petierunt. Unde et Aaron eis satisfaciens unum tantum fecit vitulum. Sed in Hebræa lingua nomina Dei, puta *Elohim, Adonai, Saddai*, pluralia sunt, eisque modo singularia verba et adjectiva modo pluralia jungunt Hebræi, uti videre est *Josue xxiv, 19, Deuteron. v, 26*, in Hebræo.

Hebraismus imitatus est hic Latinus interpres verens deos, non deum, idque ut claris idololatram populi ob oculos poneret: idololatram enim præter unum Deum verum, credunt et colunt alium, ita ut secundum illos plures ponendi sint dii; et quia ipsi, sicut ab uno Deo ad secundum deflexerunt, ita facile ab hoc in multos alios devolvuntur. Notavit hoc S. Hieronymus in *Daniel. iii*: «Hanc, ait, dicunt S. Scriptura consuetudinem, ut unum idolum appellet pluraliter.»

Nota hic miram populi erga Moysen et Deum ingratitudinem, pariter et cœcilitatem; nam Moysen ducem suum tam benignum et beneficium, more impatientes contemnunt: deos querunt duces, sed eos qui nondum sunt, quosque faciat Aaron: asperrantur Deum verum, qui eos per tot tantaque miracula, et dura Egypti servitute liberaverat, qui eos ducebat in Chanaan, quicum paulo ante solemne fœdus inierant cap. xxiv, qui illis spolia Egyptiorum dederat, illaque nunc secum, contempto Deo, idolo, puta vitulo, consecrant.

Duces: Hebræi columnam habebant ducem via; ad quid ergo querunt alios duces, puta deos qui eos præcedant?

Respondeo: Columna hæc fixa steterat toto tempore, quo Moyses fuerat in monte, neque movebatur, ut Hebræis viam præiret; ipsi autem castra movere, et in terram promissam festini tendere cupiebant. Petunt ergo non mortales duces, qui ut Moyses ab eis auferantur, sed deos, quales in Egypto viderant, ut videlicet Aaron fabricet eis

simulacrum vituli aut bovis, puta Apis, in quod se numen insinuet, detque responsa, et præeat iter in Chanaan.

MOYSI ENIM HIC VIRO. — Loquuntur Hebræi de Mose contemptum, quasi de incognito viro. Josephus asserit aliquos eorum putasse Moysen a hebræis comestum esse, alios eum a Deo raptum esse. Fabulatur R. Salomon demonem phœrotrum Moysi in aere ostendisse Hebræis, ut patenter eum esse mortuum.

2. TOLLITE INAURES. — Hebræice, *frangite inanes*: apte; «amissuri enim erant in iudicium sibi, vera ornamenta aurium, Dei voces,» scriptas in tabulis legis, ait Tertullianus, *Scorpiaei cap. iii*. Et S. Ambrosius ad *Romul.*, explicans hunc locum: «Congrue, ait, in aures auferuntur mulieribus, ne iterum Eva vocem serpentis audiret. Et ideo quia sacrilegium audierant, confatis eorum inauribus conflata est imago sacrilegii;» similiter et annulis, «quia nec fidei signaculum habere poterant.»

DE EXODUM, FILIORUMQUE ET FILIARUM VESTRARUM AURIBUS. — Facinus hoc, puta idolum, recurre omnino non audebat Aaron, ne occideretur a tumultuante plebe, sed hæc postulatione diversere conatus est, flagitando in aures uxorum et filiarum aureas, quas ægerime avaras et orantis studiosissimas feminas sibi detracturas, idoloque detritas putabat; sed vici hæc omnia eorum improbitas et præpostera liberalitas, alias avarissimarum. Ita Theodoretus, Abulensis, Cajetanus; Lipomanus. Similes subinde videmus Christianorum mores, ut in carnis voluptates, pompam et luxum censum omnem profundant, Christo vero terrenum ægre largiantur; ideoque sæpe quod non capiat Christus, hoc rapit fœsus.

4. FORMAVIT OPERE FUSORIO. — Plastes ergo formam vituli composuit à terra, argilla, aut simili materia, in eaque stylo (ut habent Hebræi) efformavit oculos, aures, os et cætera membra vituli;

deinde in hanc formam infudit aurum inaurium liquefactum, et sic ex ea expressus est aureus vitulus (4).

ET VENIT EX HIS VITULUM. — Hinc patet vanitas fabellæ Rabbinarum, qua ipsi Aaronem suum a crimine idololatriæ liberare conantur, dicentes vitulum hunc non arte ab Aaron confiatum esse, sed opera magorum Egyptiorum, quorum multi in tanta colluvie secuti. Ant Hebræos Egypto exeuntes; Aaronem enim coactum a populo tantum injecisse aurum in ignem: ita enim se coram Mose excusat Aaron vers. 24; magos vero ope demonis illud in vituli formam effluxisse. Placuit ex parte hæc opinio Moncelo, qui ingeniose nuper Aaronem ab idololatria excusare contendit in suo *Aarone purgato*, sed liber hic ejus (uti pænomeniam) Rome notatus, et in classiis librorum prohibitorum relatus est.

Hæc enim sententia discrete repugnat Scripturæ hic, quæ asserit Aaronem fecisse vitulum, id est fieri curasse per aurificationem. Sic enim habet: «Quas cum ille (Aaron) accepisset, formavit opera fusorio, et fecit ex eis vitulum conflatum.» Rursus vers. 5: «Quod cum vidisset Aaron, edificavit altare coram eo (vitulo), et præconis voce clamavit, dicens: Cras solemnitas Domini (vituli) est.» Non ergo idolum tantum, puta vitulum, sed et altare eidem edificavit, dedicavit, festumque indixit Aaron. Quid clarius? Denique Moses, *Deuter. ix, 20*, fratris crimen confitetur dicens: «Deprecalus sum Dominum pro fratre meo, quia volebat eum conterere.» Cessit ergo Aaron timori et populo furenti, nec ausus fuit illi oblectari ex metu mortis. Verius et cordatius R. Moses Gerandensis apud Lipomanum, non Egyptios, sed Aaronem et suos Hebræos accusat dicens: «Non accedit tibi, o Israel, ultio aliqua, in qua non sit vel uncia de iniquitate vituli.»

VITULUM. — Fuit hic vitulus Apis Egyptius bos, alio nomine Serapis dictus: ita Clemens, lib. vi, *Const. 20*, et Lactantius, lib. iv, x (2); quem ita depingunt: Apis, inquam, erat nigro corpore, candida fronte, et in tergo alba nota insignis, quem certos vite annos excedere non licebat; atque ideo demersum in lacum defunctumque plangebant, et alio invento mirifice letabantur. Vide Alexandrum ab Alexandro, lib. vi *Genial. cap. ii*.

Porro Hebræos hic non integrum vitulum contulisse, sed tantum vituli caput, expresse tradit S. Cyprianus, lib. *De Bono patientiæ*, sub finem,

(4) Verba Hebræa, quæ Vulgatus interpres reddidit, formavit opere fusorio, alii aliter exponunt. Michaëlis et de Wette, formavit formam (ein Modell) liguam, fecitque eam vitulum fusiorem. Melius Rosenmullerus, Mawer, etc., et colligavit illud, scilicet aurum, in locum. Cf. H. Reg. v, 23.

(2) Et Bochartus. Quorum tamen sententiam refutavit Jablonsky in *Panth. Egypt. lib. iv*, cap. ii, § 16. Ex Jablonsky opinione, bovis imagine colebatur *Apis*, ut est sol.

ubi eum vocat *bubulum caput*; Ambrosius, *epist. 92*; Lactantius, lib. iv, cap. x; Augustinus, *Psalm. lxxiii*; Hieronymus in *Amos v*, et alibi sæpe: indeque aliqui dictum putant hebraicum *serapim*, quasi bovis faciem; *seror* enim hebraice bovem, *appaim* vel *appim* faciem significat. Quare et vitulos, quos Ieroboam fecit et constituit in Dan et Bethel, contra quos ita detonant Prophetæ omnes, cum ad hujus vituli Aaronici imitationem facti sint, ut patet III *Regum xii*, 28, verisimile est vitulorum tantum capita fuisse, et ideoque nunc vituli, nunc vitula nominantur: nam e capite sexus vix discerni potest.

Quoniam, si quod sexus indicium dederit hoc vituli caput, verisimile est vitule potius dedisse, quam vituli; nam Herodotus, lib. ii, boves feminas maxime, docet sacras fuisse Isidi apud Egyptios: unde et Josephus, lib. viii, cap. iii, vitulos Ieroboam vitulas fuisse dicit; vitulas quoque vocant Septuaginta, III *Reg. xii*, 28 et seq.; vitulus ergo hic non mas, sed femina accipitur, siquidem sexum prodiderit, ut dixi. Sic enim bos tam femina, quam mas dicitur. Ita fibera in *Osee x*, num. 12. Altum hujus vituli silentium est apud Josephum; nimirum noluit ipse apud Ethnicos, quibus gentem suam commendare volebat, eam tam stolido idololatriæ crimine infamare.

CONFLATUM. — Hic rursus explodas nugæ R. Salomonis, qui fingit vitulum hunc fuisse animatum, ambulasse et comedisse; quod cum vidisset Aaron, edificasse et altare. Probat hoc ex *Psalm. cvi*, ubi dicitur: «Mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fœnum.» Sed homo insulsus non advertit, non dici, «in vitulum,» sed «in similitudinem,» id est idolum, «vituli comedentis fœnum.» Erat enim hoc idolum vituli conflatum ex auro, uti hic dicitur: erat ergo aureum et inanime, non animatum et vivens. Ita Lyranus, et Abulensis qui multis et operose eum confutat.

HI SUNT DII TUI, ISRAEL. — Chaldæus, *hi sunt timor tuis, Israel, q. d.* Isti sunt dii tui, quos timere et colere debes. Ita stolidi aurum et saxa timent, Deum non timent, qui habet statum eorum et animam in manu sua, ut eam precipitet in tartara, aut ad celum sustollat.

3. QUOD CUM VIDISSET AARON, — scilicet non vitulum ambulante, uti exponit R. Salomon, sed turbam ita congratulante acclamanteque vitulo: «Hi sunt dii tui, Israel.»

EDIFICAVIT ALTARE CORAM EO, — idolo vituli. Mirus hic fuit Aaronis lapsus, ut ad favorem plebis, et forte quod absente Mose principatum et ducatum populi ambicbat, non jam metu, sed sponte sua altare edificet vitulo, eisque dedicationem et festum decernat; quin et vitulo nomen tetragrammaton (hoc enim est in Hebræo), quod incommunicabile est, et soli vero Deo proprium, attribuat et imponat. Quis sibi et suæ sanctitati fidat? quis non cum metu et tremore suam salu-

capit
ovis
fuit.

An vitu-
lus fuit
dit, et
vitula?

Vitulum
loraz
fuisse
anima-
tum fin-
git R.
Salomon.

Vers. 5.

Aaron
vitulum

tem operetur, cum videt Aaronem, Origenem, Tertullianum, similesque cedros Libani cadentes, et tam turpiter ac profunde cadentes?

Objiciunt heretici: Ergo tota Ecclesia cum suo capite potest deficere et apostatata a Deo; ita enim deficit hic Aaron pontifex, et totus populus.

Respondeo, Aaronem necdum creatum fuisse pontificem: Moses ergo erat populi caput et pontifex, qui non deficit; etiam Levites non defecerunt, ut patet vers. 26. Ergo nec caput, nec corpus Ecclesie deficit. Adde Aaronem non defecisse in fide, sed in professione fidei: sicut Petrus, negans Christum, non perdidit fidem, sed peccavit contra ejus confessionem.

6. SEDIT POPULUS MANDUCARE, — ex hostiis pacificis vitulo immolatis, ut ita ejus festum et solemnitatem communi, et sacro convivio celebraret.

ET SURREXERUNT LUDERB, — saltando, canendo, choros agendo; hos enim descendens e monte vidit Moses, vers. 19. Vide hic quam gule filia sit inepta et impura lœtitia, uti docet S. Gregorius, I Moral. v. Eundem abustum sacrificiorum apud Gentiles deplorat Epiphanius apud Atheniensem, lib. II: « Ex sacrificio, inquit, epulum, ex epulo facta est potatio, ex potatione comus, ex como ludus, ex ludio iudicium, ex iudicio condemnatio, ex condemnatione compedes, sphæcelus et mulsatio. » Inde ebrietates vocarunt *ludera*; quod *parvè* *ludera*, id est post sacrificia, genio et ebrietati indulgerent. S. Ambrosius, epist. 36 ad Sabinum: « Ubi cœperit, ait, quis luxuriari, incipit deviare a fide vera. Ita duo committit maxima crimina, opprobria carnis et mentis sacrilegia, etc.; qui se inurgitaverit atque immeriserit ejusmodi voluptatibus, perfidie laqueos incurrit. Sedit enim populus manducare, et bibere, et fieri sibi deos proposcit. »

Porro hunc lusum impurum fuisse colligunt nonnulli ex eo, quod in honorem vituli (quod maxime lascivum et libidinosum est animal) lussisse videantur. Pro vitulo ergo et cum vitulo vitulati sunt, Ita Tertullianus, lib. De Jejunio, quem contra Psychicos (id est animales: ita rigidus ipse et severus vocabat Christianos et Catholicos, quasi laxius viventes) jam hereticos et Montanista existens conscripsit; sic enim ait: « Surrexerunt ludere; intellige, inquit, S. Scripturæ verecundiam, lusum nisi impudicum non denotasse » (unde et Rabbinii crasse exponunt *ludera*, id est fornicari). Sic enim Gentiles Romani et Græci in honorem deorum suorum ludos agebant, et quidquid libuisset, ac obscenissima quæque dicebant et agebant. Edebant et spectacula, quæ, utpote idolis dicata, æque acidololytha Christianis adire illicita esse, docet Tertullianus, lib. De Spectaculis, quem hæc de causa conscripsit.

Vide hic carnalium hominum cecitatem, qui in peccatis suis securi deliciantur, ludunt et exultant, cum eis imminet vindicta Dei. Ita deliciaba-

tur securus Balthasar, cum vidit manum scribentem in pariete, *mane, tekel, phares*: que eadem nocte exilium ei attulit. Vis recentius exemplum? Audi memorabile. Ugo linus factionis Guæphorum princeps, cum Gibellini vel pulsus, vel percussus, omnia regeret, die suo natali omnes suos ad convivium invitavit, ubi se suamque fortunam prædicans, unum ex suis rogavit, num quid sibi desset? Ille quasi præcagus respondit: « Sola ira Numinis procul dinque abesse a tam secundis rebus non potest. » Itaque Guelforum viribus consensentibus, Gibellini armis correptis aedes ejus circumstant, oppugnant, unum ex filiis, unumque nepotem vim arere conatos occidunt: ipsum et duos filios, tres nepotes in turrim includunt, obseratis foribus, clavibusque in Arnum flumen dejectis. Ibi fama in oculis suis, in gremio suo, charissima pignora, parens moriens morientia vidit. Vociferanti exposcentique, ut humanis suppliciis hostes essent contenti, sacre confessionis et sancti viatici potestas facta non est, ut refert Paulus Æmilianus, lib. VIII Hist. Francor.

Ita S. Ambrosius Mediolano Romam profectus, eum in hospitem impium incidisset, qui inter alia affirmabat, adversam fortunam nunquam se esse expertum, ad omnes conversus ait: « Propere hinc discedamus, ne divina vindicta hic nos obruat. Deus enim non moratur in hisce sedibus. » Cumque paululum cum suis progressus esset Ambrosius, terra dehiscens aedes istas cum hospite et tota ejus familia absorpsit.

7. LOCUTUS EST AUTEM DOMINUS AD MOYSEN. — Vers. 7. Satis patet ex fine præcedentis cap. hæc contigisse post acceptas legis tabulas, cum Moses jam descenderet de Sina, atque in ipso descensu hæc ad eum locutus esse Dominum. Ita Cajetanus.

PECCAVIT POPULUS TUIS. — « Tuus non jam meus, qui tam graviter in me peccavit, qui me relicto ad vitulum accessit. Ita S. Hieronymus in cap. IX Daniel. Pro peccavit hebreum est *שחית* *schichet*, id est corrupti, infregit, scilicet fœdus meum, ac consequenter fidem, viam vitamque suam.

10. DIMITTE ME, UT IRASCERIS FUROR MEUS CONTRA EOS. — QUES: Cur, si irasci et punire plebem volebat Deus, Mosi id impedituro revelat? Julius Apostata ex hoc loco calumniatur, Deum Hebræorum varium esse, inconstantem et penitentem sui consilii. Verum ei bene respondet S. Cyrillus, lib. V contra eum, et Theodoretus hic, ac S. Gregorius, lib. IX Moral. xi et xii, id fecisse Deum non mutabilitate animi, sed primo, ut ostenderet quanti faciat Sanctos suos et preces eorum. « Sententia enim Dei Sanctorum precebus frangitur, » ait S. Hieronymus in XII Ezechiel. Hoc significat *dimitte me*, id est, ut Chaldaus verit, *intermitte deprecationem*, quæ scilicet *משה* ligat manus. Secundo, ut ostenderet immensam clementiam suam; non enim absoluta et efficaci voluntate decreverat delere Hebræos, sed conditionata, si videlicet nullus se sequestrum ad depre-

catorem pro eis interponeret: quam conditionem ipse poni voluit, ut clementiam suam patefaceret, ideoque Mosi revelavit peccatum populi, ut Moses oraret pro eo, ipseque exoratos populo parceret. « Quid est aliud, ait S. Gregorius, dimitte me, quam deprecandi ansam præbere, » et, ut Theodoretus, « dicere: Prohibe me? »

Voluit hic nos docere Deus, ut in ira nihil precipitanter agamus, cujus nos postea peniteat, sed sinamus eam subsidere, animumque ad quietem et clementiam componamus, antequam aliquid dicamus vel agamus. Ita Athenodorus ob senium valdeicenis Augusto Cæsari, hoc ei monuit ante vel dixeris vel feceris, quam tecum viginti quatuor litterarum elementa repetieris. » Mox Augustus, manu ejus arrepta, « Etiamnum, inquit, tua mihi opus est presentia, » ac per totum porro annum eum secum detinuit, dicens: « Sentit tatum est premium. » Testis est Plutarchus in *Apophtheg. Roman.*

ostomus, hom. 12 in cap. r S. Joan., esse oportet eos, quibus animarum cura commissa est, ut perire malint cum his qui sibi crediti sunt, quam sine illis salvi esse. »

S. Ambrosius quoque, lib. II Offic. cap. vii, miratur mansuetudinem Moysi: primo, absorptentis, devorantis et obliviscentis omnes injurias sibi a populo illatas; secundo, respuentis ducatum alterius gentis majoris a Deo sibi oblatum; tertio, orantis tam enixe pro ingratis Hebræis, idque factum ait, ut Hebræi eum plus ob mansuetudinem diligerent, quam ob cæca et portenta admirarentur. Nam, ut ait S. Gregorius, lib. XXVII Moralium vii: « Charitas in sancto ejus pectore ex persecutione ignescebat magis, » ac velut per aufferistatin magis se acuebat, sicut se acuit et intendit calor cum a frigore cingitur et oppugnatur. Similis fuit charitas Abrahamis monachi et episcopi, qui pro affligentibus se infidelibus intercessit et fidejussit, ut refert Theodoretus in *Philotheo*, cap. xvii. Et Religiosi insontis, qui ut fratrem sotentem lucrificaret, cum eo penitentiam egit, de quo Ruffinus, lib. IX in *Vitis Patrum*, num. 12. Et alterius, qui, ut fratrem a lapsu præservaret, ei mira lenitate per omnia obsecutus est, de quo ibidem, lib. V, cap. v, num. 28. Et Serapionis Sindonite, qui teste Palladio in *Lausiac*, cap. LXXXIII, Manicheo cuidam nobili in servum se vendidit, ut eum cum tota familia ab heresi converteret, quod et intra biennium præstitit. Et sancti illius monachi, qui, ut fratrem lapsum et assidue fornicanter converteret, longam pro eo subivit penitentiam, de quo Joannes Moschus in *Prato Spirit.*, cap. xcvi.

12. CALLIDE (hebraice, cum malitia aut malignitate, id est callide et dolose) EDUXIT EOS, — ut scilicet eis malefaceret, eosque disperderet in deserto. ESTO PLACABILIS. — Hebraice, *penitent te super malo*, id est muta et revoca sententiam, qua decrevistis Hebræis malum inferre, eosque ob idololatram punire.

14. PLACATUSQUE EST DOMINUS, — ne scilicet deleret populum, uti destinarat, sed ut alia plaga eum castigaret, de qua vers. ult. Vide quid unius Moysi preces hic apud Deum effecerint, que totius populi salutem impetrarunt. Augustus Cæsar, teste Plutarcho, capta Alexandria, cum civis extrema exspectaret, urbi se parere dixit: primo, propter ejus magnitudinem et pulchritudinem; secundo, propter conditorem Alexandriam; tertio, propter Arium amicum. Præclarus longe hic Deus toti populo peperit, propter unum Moysen, amicum suum.

15. ET REVERSUS EST MOYSES DE MONTE. — Hebraice, et respexit, vel et vertit se, descenditque de monte. Unde videtur quod Moses, prius colloquens cum Deo, impetrata jam populo venia et finito colloquio, ad montem et populum respexit, veteritque faciem ad descensum.

11. MOYSES AUTEM ORABAT. — Tales, inquit S. Chry-

Dei sententia an mutaretur?

Vers. 10.

Vers. 11.

Mosis mansuetudo et charitas.

Vers. 12.

Vers. 14.

Vers. 15.

(1) Sicitur Deus, qui haud obscure innuit magnam deprecationis Mosaicæ vim fore, tentare Moysen, utrum populi salutem magis appetat, an privati sui commodi studiosior sit.

PORTANS DUAS TABULAS TESTIMONII IN MANU SUA, SCRIPTAS EX UTRAQUE PARTE. — hebraice, *scriptas a duobus lateribus hinc et hinc*. Erant enim parva tabula, utpote quas Moses manu gestaret, et que in arca testamenti exigua depositae, neque magne, neque graves esse poterant; alias perforasset lat. ... nsim suo pondere. Litterae vero tabularum erant magne, ut eminus legi possent a populo, ideoque ab utraque parte tabularum scribendum fuit, ut in iis integer Decalogus scriberetur. Ita Abulensis. Alii putant in tabulis hisce bis scriptum fuisse Decalogum, scilicet ab utroque latere semel, ut decalogus in tabulis scriptus ab utraque parte, a consistatibus utrinque legi posset. Ita Lipmanus.

Tabulae legis scriptae erant ab utraque parte.

Vers. 18. 18. NON EST CLAMOR ADEORTANTUM AD PUGNAM, NEQUE COMPELLENTIUM AD FUGAM. — Chaldaeus, non est vox clamandi: Fortiter; neque clamandi: Debilitate; vel, neque robustorum eorum, qui vincunt; neque debiliu eorum, qui vincuntur, clamor est. Qui enim proelio vincunt, letas instantis, aut plene iam victorie voces edunt; qui vincuntur, tristes, inconditos et lugubres ejulatus, dum alii vulnerantur, alii animam agunt, alii pedibus prosteruntur, alii alios in fuga protrudunt; unde clare R. Salomon verit, *vox haec non est vivorum clamantium: Victoria, victoria; neque debiliu vox, vociferantium: Va, va!* aut, *fugite, fugite!* Septuaginta, non est vox praecipientium fugam; Olearior, non est vox respondentium fortitudinem, id est jactantium suas vires, neque respondentium succisionem (1), id est se esse succisos. Qualis ergo vox est? sed vocem, ait, *cantantium; Chaldaeus, iudentium; Septuaginta, praecipientium vinum ego audio.*

Vers. 19. 19. INATUSQUE VALDE PROJECTI DE MANU TABULAS, ET CONFREGIT EAS. — Fecit hoc Moses incitatus sancto zelo adversus publicam impietatem, absurdum ratus si legem Dei populo ebrio, legemque tam nefarie per suum idolum infringenti afferret. Ita S. Chrysostomus, Hieronymus, lib. II *Contra Jovinianum*, et Ambrosius, lib. *De Elia et Jejunio*, cap. vi: « Tabulas, inquit, legis quas accepit abstinentia, conteri fecit ebrietas. » Mystice significabatur priorem legem, veterem videlicet, abolendam esse, succedente alia, puta lege Evangelica. Ita S. Ambrosius, in *Psalms*. XXVIII, Augustinus, *Quaest.* CXLIV, et alii.

Ob hanc tabularum legis contractionem indicium postea Judaeis statumque fuit jejunium septimodecimo die quarti mensis, quo haec contractio contigit, uti patet ex Calendario Hebraeorum, quod Genebrardus in Latinum transtulit, suisque commentariis in Psalmos praefixit; quod enim illo die haec contractio contigerit, patet ex eo quod Moses statim a promulgatione legis, quae per angelum in Sina facta est sexto die mensis tertii, uti

(1) Ita in hebraeo, nec vox clamandi stragem; id est, eorum qui vincuntur.

ostendi cap. XIX, vers. 41 et 46, ascenderit in montem, ibique manserit quadraginta diebus; unde sequitur cum descendisse de monte ad populum, ac consequenter tabulas confregisse septimodecimo die mensis quarti: numerum enim quadraginta dies a die sexta mensis tertii, pervenies ad decimum sextum diem mensis quarti; postero autem die, puta septimodecimo, descendit Moses, tumque confregit tabulas.

Hinc S. Hieronymus, Rupertus, Ribera et alii, illud *Zachar.* VIII, 19: « Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi erit domui Juda, » ita interpretantur, ut jejunium quarti mensis fuerit id, quod Judaeis indictum est ob tabulas legis contractas; jejunium quinti indictum fuerit, eo quod quinto mense Hebraei jussi sint montem non ascendere, sed per quadraginta annos longis ad terram sanctam circumire dispendiis, ut omnes qui marmurarent in solitudine moreerentur, *Num.* XIV. Jejunium septimi fuerit id, quod indictum est ob caedem Goliath, de qua *Iv Reg.* XXV, 25. Jejunium decimi indictum fuerit, eo quod illo mense Ezechiel et ceteri, qui erant in captivitate Babylonica, audierint Jerusalem esse captam, templumque incensum.

20. ARRIPENSQUE VITULUM QUEM FECERANT, COMBUSSIT. — coniecit vitulum in ignem certis admixtis herbis, ut liquaretur in massam, et quasi in carbonem redigeretur.

ET CONTRIVIT. — hebraice, *et moluit usque ad tenuitatem, q. d.* Moses carbonem illum, vel massam igne extractam contudit, et contrivit in minutum pulverem.

QUEM SPARSIT IN AQUAM, ET DEDIT EX EO POTUM FILIIS ISRAEL. — Moses pulverem vituli atque sparsit in torrentem qui descendebat de Sina, et transibat per castra Hebraeorum, eo tempore quo veniebant Hebraei ut inde haurirent aquam, adeoque in ipso aqua haustu; quin, ut videtur, etiam coegit eos inde bibere. Fecit id Moses ex zelo, ut idolum suum vorent apostatae, et ut contemnerent discant quod in secessum projecti vident, ait S. Hieronymus ad *Fabulam* (2).

Mystice S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustinum*, cap. XCII: Vitulus, ait, est idololatria Gentium, quae per ignem zeli Christi Domini, et aciem verbi, et aquam baptismi, ab eis polius quos absorbere conatur, puta a Gentibus ipsis absorpta est.

22. TU ENIM NOTI POPULUM ISTUM, QUOD PHONUS SIT AD MALUM. — Septuaginta *tu notus es populus iste, quod sit ad malum*, id est, tu nosti populi hujus im-

(2) Quomodo Moses vitulum aureum combusserit, atque in pulverem contritum Israelitis potui dederit, vide Glaire, *Les Livres Saints vengés*, I, 442; Goussé, *Letres de quelques Juifs à M. de Voltaire*, I parte, epist. 4. Nihil vero obstat, ait Rosenmullerus ad h. l., quo minus apud Aegyptios jam tum usus aliquis artis chemicae esse potuerit, a quibus eam didicerit Moses.

petum, aviditatem, et quasi furentem impulsam, cui scilicet ego unus resistere non potui.

24. PROECI ILLED IN IGNE (ut inde liquefactum fuerit in formam fusorium vituli), haesit quos EST HIC VITULUS. — Non ergo negat Aaron crimem, sed verbis extenuat, ut leniat fratris iram.

25. VIDENS ERGO MOYSES POPULUM QUOD ESSET NUDATUS. — Targum Hierosolymitanum sic verit, *videns Moses quod Hebraei demudati erant corona aurea, quae fuerat in capitibus eorum cum nomine tetragrammato*, quasi libertatis et obedientiae insigne. Videntur enim Hebraei, maxime principes, post legem acceptam in Sina, in signum fidei et obedientiae Deo promissae, ornasse capita sua coronis decoris, cum nomine tetragrammato illis inscripto, quod anno sequenti cum erectum est ut tabernaculum, soli Aaroni concessum est, uti praecipit Dominus Mosi in monte, *Exodi* cap. XXVII, vers. 39. Ita R. Salomon, et Hieronymus Prudo in cap. XXV *Ezech.* pag. 312: *Nudatus*, ait, id est excaecatus, spoliatus sua caesarie, privata sua corona et diademate, quam gestabat quasi libertatis insigne.

Verum hoc est divinare, inquit Abulensis; Scriptura enim harum coronarum, habentium nomen tetragrammaton, nullam facit mentionem: imo nomen tetragrammaton soli pontifici consignat in lamina, illique soli hoc nomen tribuerunt Hebraei omni tempore. *Secundo*, ornatus hic quo nudati fuerunt Hebraei, fuit ablatus ab Aarone, uti sequitur; ait enim: « Spoliaverat enim eum Aaron. » Aaron autem non abstulit Hebraeis coronas, sed in aures ad vitulum efformandum. *Tertio*, Hebraei post peccatum non deposuerunt suum ornatum, ergo nec coronas si quas habuerunt: nam ornatum hunc demum, jubente Deo, deposuerunt cap. seq., vers. 6. Rursum Vatablus verit, *videns Moyses quod detectus esset populus*, id est, quod detecta esset ejus infamis idololatria, qua Deum suum educatorem et protectorem deseruerant, apud gentes vicinas, quae proinde Hebraeos invadere et opprimere potuissent. Verum et haec expositio minus congrua est, minusque respondet Hebraeo פָּרַע פָּרָא, quod non delegare, sed nudare, enervare, imbellem et infirmum efficere significat.

Hic ergo nudatum fuisse populum tum suis inauribus, quas dederat Aaroni ad faciendum vitulum, tum consequenter et potius (inaurium enim parva erat jactura) honore suo, atque ope et auxilio Dei, quem per hoc scelus suum deseruerat: ita ut si hostes in eam tunc irressissent, Deo irato subducente suam patrocinium, prostratus sine dubio, et caesus fuisset populus, uti accidit *Num.* XIV, 45. Atque facile id fieri poterat, cum vicini hostes scirent Hebraeos jam per hunc vitulum deseruisse suum Deum, ac proinde ab eo visissem esse desertos, a quo tam miraculose educti et protecti semper fuerant, ideoque faci-

lime eos a se posse prosterni, vinei et deleri (1). SPOLIABERAT ENIM EUM AARON (tum inauribus, ut dixi, tum ope Dei) PROPTER IGNOMINIAM SCRIPTAE. — Hebraice, *in ludibrium hostibus suis*. Hebraea enim vox *לְעֵינֵי הַכּוֹפְרִים* significat sibiulum, susturrum, irrisionem, ludibrium. Ita Septuaginta. Noster Interpres utrumque malum quod populo ex vitulo Aaronis obvenit, distinctius explicat, dicitque primo, quod propter sordem, id est idolum hoc suum vituli, Hebraei enim idola vocant *גִּילּוּלִים* *gillulim*, id est sterora, quia ut sordes et sterora abominanda sunt, uti dicitur *Deut.* VII, vers. ult.), spoliatus erat populus honore pristino, qui erat, quod populus hic esset et haberetur populus Dei. Honor enim ille jam per vitulum versus erat in ignominiam, ita ut Hebraei jam ludibrio forent vicinis hostibus. Dicit *secundo*, quod populus hic desertus a Deo, quasi nudus et inermis inter tot et tam diros hostes consisteret. Unde ait: « Et inter hostes nudum constituerat. »

26. STANS IN PORTA CASTROREM, — in ingressu castrorem: nec enim castra Hebraeorum erant muro circumdata instar urbis, ut proprie dietas haberent portas.

AIT: SI QUI EST DOMINI, JUNGATUR MIHI, — q. d. Qui non est vituli, sed *Jeheva*, id est Domini, servus et cultor, quique zelum habet Domini, ut injuriam illi per hunc vitulum illatam ulciscatur, hic mihi societur.

CONGREGATIQUE SUNT AD EUM OMNES FILII LEVI. — Hinc videtur, quod plerique Levitae non consenserint in populi peccatum, et cultum vituli, quodque ille eis displicerit. Imo R. Salomon et Abulensis putant nullum ex tribu Levi consensisse huic idololatrie. Sed hoc falsum est: nam Aaron consensit, fecitque vitulum; Aaronem autem quasi caput tribus Levi, multi ex Levitis secuti sunt. Rursum multi Levitae hic a suis occisi sunt: ergo fuerant illi participes criminis et vituli. Antaeceus patet vers. 29, ubi Moses Levitis ultoribus dicit: « Consecratis manus vestras hodie Domino, unusquisque in filio, et in fratre suo, ut detur vobis benedictio. »

Dicas: Quomodo ergo hic dicuntur congregati ad Mosen omnes filii Levi, si aliqui ex eis occisi sunt? Respondeo: Dicuntur « omnes, » id est plerique omnes, pene omnes, permulti congregati sunt ad Mosen. Vox enim *omnis* in Scriptura subinde non absolute omnes, sed magnam multitudinem significat, ut patet *Judic.* cap. XX, 11, ubi dicitur universus Israel congregatus, cum tamen deessent viri Jabes Galaad, uti dicitur cap. seq., vers. 8. Simile est *II Reg.* XVI, et cap. XVII, 14.

(1) Alii pro nudatus vertunt ex hebr. *dissolutus*, scilicet populus, qui frenis quasi detractis feris istis colere non potuit: quod bene convenit his quae sequuntur, non *laxavit eum*, frenis ei remisit, Aaron, qui populo concesserat hunc lesam celebrare, ut res ista ei sit in ludibrium apud populum insurgentes in eum.

24. PROECI ILLED IN IGNE (ut inde liquefactum fuerit in formam fusorium vituli), haesit quos EST HIC VITULUS. — Non ergo negat Aaron crimem, sed verbis extenuat, ut leniat fratris iram.

25. VIDENS ERGO MOYSES POPULUM QUOD ESSET NUDATUS. — Targum Hierosolymitanum sic verit, *videns Moses quod Hebraei demudati erant corona aurea, quae fuerat in capitibus eorum cum nomine tetragrammato*, quasi libertatis et obedientiae insigne. Videntur enim Hebraei, maxime principes, post legem acceptam in Sina, in signum fidei et obedientiae Deo promissae, ornasse capita sua coronis decoris, cum nomine tetragrammato illis inscripto, quod anno sequenti cum erectum est ut tabernaculum, soli Aaroni concessum est, uti praecipit Dominus Mosi in monte, *Exodi* cap. XXVII, vers. 39. Ita R. Salomon, et Hieronymus Prudo in cap. XXV *Ezech.* pag. 312: *Nudatus*, ait, id est excaecatus, spoliatus sua caesarie, privata sua corona et diademate, quam gestabat quasi libertatis insigne.

Verum hoc est divinare, inquit Abulensis; Scriptura enim harum coronarum, habentium nomen tetragrammaton, nullam facit mentionem: imo nomen tetragrammaton soli pontifici consignat in lamina, illique soli hoc nomen tribuerunt Hebraei omni tempore. *Secundo*, ornatus hic quo nudati fuerunt Hebraei, fuit ablatus ab Aarone, uti sequitur; ait enim: « Spoliaverat enim eum Aaron. » Aaron autem non abstulit Hebraeis coronas, sed in aures ad vitulum efformandum. *Tertio*, Hebraei post peccatum non deposuerunt suum ornatum, ergo nec coronas si quas habuerunt: nam ornatum hunc demum, jubente Deo, deposuerunt cap. seq., vers. 6. Rursum Vatablus verit, *videns Moyses quod detectus esset populus*, id est, quod detecta esset ejus infamis idololatria, qua Deum suum educatorem et protectorem deseruerant, apud gentes vicinas, quae proinde Hebraeos invadere et opprimere potuissent. Verum et haec expositio minus congrua est, minusque respondet Hebraeo פָּרַע פָּרָא, quod non delegare, sed nudare, enervare, imbellem et infirmum efficere significat.

Hic ergo nudatum fuisse populum tum suis inauribus, quas dederat Aaroni ad faciendum vitulum, tum consequenter et potius (inaurium enim parva erat jactura) honore suo, atque ope et auxilio Dei, quem per hoc scelus suum deseruerat: ita ut si hostes in eam tunc irressissent, Deo irato subducente suam patrocinium, prostratus sine dubio, et caesus fuisset populus, uti accidit *Num.* XIV, 45. Atque facile id fieri poterat, cum vicini hostes scirent Hebraeos jam per hunc vitulum deseruisse suum Deum, ac proinde ab eo visissem esse desertos, a quo tam miraculose educti et protecti semper fuerant, ideoque faci-

lime eos a se posse prosterni, vinei et deleri (1). SPOLIABERAT ENIM EUM AARON (tum inauribus, ut dixi, tum ope Dei) PROPTER IGNOMINIAM SCRIPTAE. — Hebraice, *in ludibrium hostibus suis*. Hebraea enim vox *לְעֵינֵי הַכּוֹפְרִים* significat sibiulum, susturrum, irrisionem, ludibrium. Ita Septuaginta. Noster Interpres utrumque malum quod populo ex vitulo Aaronis obvenit, distinctius explicat, dicitque primo, quod propter sordem, id est idolum hoc suum vituli, Hebraei enim idola vocant *גִּילּוּלִים* *gillulim*, id est sterora, quia ut sordes et sterora abominanda sunt, uti dicitur *Deut.* VII, vers. ult.), spoliatus erat populus honore pristino, qui erat, quod populus hic esset et haberetur populus Dei. Honor enim ille jam per vitulum versus erat in ignominiam, ita ut Hebraei jam ludibrio forent vicinis hostibus. Dicit *secundo*, quod populus hic desertus a Deo, quasi nudus et inermis inter tot et tam diros hostes consisteret. Unde ait: « Et inter hostes nudum constituerat. »

26. STANS IN PORTA CASTROREM, — in ingressu castrorem: nec enim castra Hebraeorum erant muro circumdata instar urbis, ut proprie dietas haberent portas.

AIT: SI QUI EST DOMINI, JUNGATUR MIHI, — q. d. Qui non est vituli, sed *Jeheva*, id est Domini, servus et cultor, quique zelum habet Domini, ut injuriam illi per hunc vitulum illatam ulciscatur, hic mihi societur.

CONGREGATIQUE SUNT AD EUM OMNES FILII LEVI. — Hinc videtur, quod plerique Levitae non consenserint in populi peccatum, et cultum vituli, quodque ille eis displicerit. Imo R. Salomon et Abulensis putant nullum ex tribu Levi consensisse huic idololatrie. Sed hoc falsum est: nam Aaron consensit, fecitque vitulum; Aaronem autem quasi caput tribus Levi, multi ex Levitis secuti sunt. Rursum multi Levitae hic a suis occisi sunt: ergo fuerant illi participes criminis et vituli. Antaeceus patet vers. 29, ubi Moses Levitis ultoribus dicit: « Consecratis manus vestras hodie Domino, unusquisque in filio, et in fratre suo, ut detur vobis benedictio. »

(1) Alii pro nudatus vertunt ex hebr. *dissolutus*, scilicet populus, qui frenis quasi detractis feris istis colere non potuit: quod bene convenit his quae sequuntur, non *laxavit eum*, frenis ei remisit, Aaron, qui populo concesserat hunc lesam celebrare, ut res ista ei sit in ludibrium apud populum insurgentes in eum.

Abulensis accepit lege in caesariis eo verit, Ioyali B. Salomon.

Abulensis.

Secundo.

Tertio.

Vatablus.

Vers. et. positio. Indolatio. nis. populi.

(1) Alii pro nudatus vertunt ex hebr. *dissolutus*, scilicet populus, qui frenis quasi detractis feris istis colere non potuit: quod bene convenit his quae sequuntur, non *laxavit eum*, frenis ei remisit, Aaron, qui populo concesserat hunc lesam celebrare, ut res ista ei sit in ludibrium apud populum insurgentes in eum.

Zelus militum sub Juliano Apostata.

Nota hic zelum Mosis et Levitarum pro gloria Dei, contra idolum et idololatrias. Similis fuit, etc. in modo dispar, zelus militum Christiano- rum, quos Julianus Apostata dolo ad idolola- triam voluit inducere. Cum enim eos invitaret, ut de manu sua munus acciperent, utque recedentes thuris grana quadam, honoris gratia, in focum conjicerent, coram se et suis, qui caere- moniam hanc ut idolis factam, et christianismi abjuratorem tacitam interpretabantur: milites hi mente Imperatoris, et fraude post factum com- perta, frementes Julianum adierunt, exclama- runtque: « Non dona accepimus, Imperator, sed morte damnati sumus; non honoris causa vocati, sed ignominia notati sumus. Da hoc beneficium militibus tuis: Christo nos macta atque obrun- ca, cujus unius imperio subijcitur. Ignem igni re- pendere: pro illo in cinerem nos redige. Manus amputa, quas scelerate porreximus; pedes, qui- bus male occurrimus. Alios auro dona, quos re- cepisse postea non permitte. Nobis satis superque est Christus, quem instar omnium habemus.» Julianus ira accensus, invadensque eis martyrii gloriam, eos exilio multavit. Rem fuisse narrat Nazianzenus, orat. 1 Contra Julianum. Simili zelo Gedeon evertit altare Baal, Judic. cap. vi, vers. 31. Gedeonem imitatus est Wolfredus martyr Sue- ciae, qui concionatus ad populum: « Si, inquit, potens est Deus vester Postian, se vindicet; » et arrepta securi simulacrum in frusta concidit: quare ab astantibus mille confossus gladiis, oc- cubuit. Ita Crantzius Metropolitanus, libro IV, cap. viii.

Vers. 27.

27. HEC DICIT DOMINUS DEUS ISRAEL. — Habebat Moses uti populi rector et dux, potestatem gladii in eum, idque a Deo: ab eo enim, non autem a populo constitutus erat dux; sed accedit hic vo- luntas et jussio Domini, ut ea magis incitet Levi- tas ad offensam Dei vindicandam.

OCCIDAT UNUSQUISQUE FRATREM, etc., — q. d. Occidat quisque quemlibet occurrentem, etiamsi atroxissime sibi conjunctum: plerique enim omnes in populo rei et consilii erant idololatrie vi- tiosi, idque satis tum voce, tum ornatu, tum cho- reis, tum ebrietate, aliisque modis probebant. Alii apud Rupertum et Abulensem volunt nocentes ab innoxiiis fuisse discretos potu cineris vi- tiosi: inde enim noxios atream barbam, vel au- rea labra, alios etiam morbum contraxisse. Sed haec Judaeorum sunt fabulamenta (1).

Reactor instar. Mosis se veritate munit. cum mi- sericordi- dia.

Ecce quomodo Moses mansuetissimus mortali- um, pro Deo severitatem et iram induit, ut pau- corum poena Deum toti populo reconciliet. Haec est enim sancta ira, quae irascitur peccato. « fra- enim est eos virtutis; » et: « Mentem non habet, qui iram non habet. » Ita Archidamus laudanti

(1) Interficiuntur procul dubio tantum illi, qui ne per Mosis quidem praesentiam revocari poterant ab illis feris, nec tentoria sua repeterant. Ita Allouit.

Charilaum, quod ex aequo omnibus esset mitis: « Qui potest, inquit, juste laudari, qui etiam ma- lis se mitem praebet? » Vide S. Basilium, serm. De Ira, et Gregorium, lib. XX Moral. vi, et part. III Pastor. cap. xxiii. « Ecce, inquit Gregorius, (Mo- ses) qui vitam omnium cum sua morte pelivit, paucorum vitam gladio extinxit: intus ignibus amoris, foris accensus est zelo severitatis: utro- hique legatus fortis, causam populi apud Deum precibus, causam Dei apud populum gladiis al- legavit: intus amans divinae irae supplicando ob- stitit, foris saeviens culpam feriando consumpsit. Succurrit citius omnibus in offensa paucorum; sed idcirco Deus eum citius audivit agentem pro populo, quia vidit quid super populum acturus esset pro Deo. In regimine ergo populi utrumque Moses miscuit, ut nec disciplina desset miseri- cordia, nec misericordia disciplina. »

Tropologiae S. Ambrosius ad Romanum: « Ille, ait, est verus Levita, Dei ulior et vindex, qui car- nem, et passionum ac vitiorum corpus interimit, ut servet animam, ut jam non sit caro peccati, sed Dei. Quis enim magis frater aut proximus est animae, quam caro? » et paulo ante: « Sanctiora ceteris ad hoc eliguntur ministeria Levitarum, quorum portio Deus. Nesciunt enim suis parere, qui nihil suum norunt: quoniam Sanctis omnia Deus est. »

Vers. 28.

28. CECIDERUNT IN DIE ILLA QUASI VIGINTI TRIA MILLIA HOMINUM. — Ita constanter legunt Biblia Romana, et passim antiquiora Latina; item S. Grego- rius in I Regum xiv, Rupertus et omnes pene post S. Hieronymum veteres commentatores. Ita quo- que legit S. Paulus, I Corinth. xi; unde et veris- simile est et Septuaginta (hos enim sequi solet Pau- lus) ita legisse, videlicet ἑκατὸν τριάκοντα, pro ἑξήκοντα, uti jam legitur; et certe in tanta turba peccantium pauca sunt tria millia, praesertim cum alibi, ut Num. xxv, ob similem idololatriam cesa sint 24 millia.

E contrario tria millia, non autem 23 millia, legunt Hebraea, Chaldaea, Latina, Complutensia et Regia, Tertullianus, Scorpiaci III, S. Ambrosius, epist. 36 ad Romanum, Isidorus, Rabanus et Philo. Unde varietas aut error incidit, incertum est. Lyranus putat, quod noster Interpres complexus sit eos, qui vers. 33, dicuntur a Domino percussi, eosque fuisse viginti millia. Sed hoc est divinare, neque Interpres noster hic illum locum vertit, sed hunc praesentem, in quo Hebraea jam habent tantum tria millia; illi enim vers. 33, non hac die, sed postea percussi sunt. Forte in Hebraeo primitus inde error acciderit, quod scriba ali- quis pro viginti scripserit per compendium litem- ram *cap*, quae est nota vicenarii apud Hebraeos, quod *cap* alii postea quasi notam similitudinis, acceperunt pro quasi.

Vide hic quid possit unus dux magnanimus. Vere dixit Chabrias: « Terribilior est exercitus leone, quam leonem dux cervo. »

Vers. 29. Levitae ab eorum mensuris sunt vitio- rum.

Vers. 30 et 31.

Vers. 32.

Vers. 31 et 32. Quae ser- va sunt de- bitorum libro vi- ta? Prima estipi- to. Secunda.

Instar cervi timidus Aaron cessit idololatrias, cast- raque perdidit populi fidelis et fortis instar leon- um: instar leonis interritus Moses castra invadit, subigit, et 23 millia trucidat; itaque ira Dei restitit, et ex cervis rursus leones effecit. Ita Thebani quasi cervi timidi, ante et post Epami- nondam semper servierunt, sed quamdiu vixit Epaminondas dux eorum leoninus, aliis domi- nati sunt; ut unus Epaminondas pluris fuerit quam tota respublica Thebanorum, inquit Phi- tarchus in ejus Vita. Talis fuit apud Aragones Al- fonsus rex, cujus haec erat vox: « Non abhorreo pericula quantacumque, sine quibus nemo un- quam gloriam consecutus est. » Ita Panormitanus in ejus Vita. Hinc et Heraclius Patriarcha Hieroso- lymitanus veniens ad Henricum regem Angliae, ut eam incitaret ad bellum pro terra sancta, cum rex ad id ingens ei auri pondus offerret, respon- dit: « Non pecunia, sed imperatore nobis opus est; » itaque regi suavit, sed non persuasit, ut ipse quasi dux belli praerit ceteris in terram sanctam. Ita P. Emilianus, lib. VI Histor. Francor.

29. CONSECRASTIS MANUS VESTRAS HODIE DOMINO. — Hinc Levitae meruerunt benedictionem et sacer- dotium. Audi Deut. cap. xxxiii, 9: « Qui dixit patri suo et matri suae: Nescio vos; et fratris suis: Ignoro illos, et nesciverunt filios suos; hi censoderunt eloquium tuum, et pactum tuum servaverunt, judicia tua, o Jacob, et legem tuam, o Israel: ponent iniquitatem in furore tuo, et ho- locaustum super altare tuum. » Sic et Phinees ob similem zelum; quo occidit fornicantes et colen- tes Beelphegor, meruit summum sacerdotium, Num. xxv, 13.

30 et 31. FACTO AUTEM ALTERO DIE, etc., REVER- SUSQUE AD DOMINUM. — Hinc colligitur Mo- sen altero die a suo descensu de monte, in quo fuerat per 40 dies, rursus ascendisse in montem, ibi- que mansisse alios 40 dies, ut secundas legis ta- bulas acciperet, uti patebit cap. xxxiv, vers. 28.

30. SI QUO MODO QUIVERO DEPRECARI. — Nam quod vers. 14 dictum est: « Placatus est Dominus, » intellige ad hoc, ut non unica caede et clade uni- versum deleteret populum, uti cogitavit. Igitur jure metuebat Moses ne Deus, tantae offense me- mor, carpit per partes populum disperderet; quod ne faciat, oraturus et deprecaturus rursus ascendit in montem. Nota: Moses sua orationi praemittit iustitiam iustamque vindictam pec- catorum: haec enim est efficacis dispositio ad exoran- dum Deum, uti ex S. Gregorio docui vers. 27.

31 et 32. AUT DIMITTE EIS HANC NOXAM, AUT SI NON FACIS, DELE ME DE LIBRO TEO QUAE SCRIPSISTI. — Queres, quo sensu optarit Moses de libro vitae non facis dele? et an hoc votum sit licitum et sanctum? Primo, Cajetanus intelligit de libro, id est decreto principatus, q. d. Moses: Aut dimitte, aut dele me de libro tuo, quo me designasti principem alterius gentis, si hanc meam perdis. Secundo, S. Hieronymus ad Algas, et S. Grego-

rius, lib. X Moral. vii, accipiunt de libro viven- tium, non in caelo, sed in presenti vita, q. d. Aut dimitte, aut occide et tolle me de hac vita. Tertio, Hugo Victorinus respondet Mosen hoc dixisse non ex ratione, sed ex impetu humane affectionis: nec enim quis deleri potest de libro vitae.

Quarto, alii librum legis vel potius legislaturae accipiunt, q. d. Aut dimitte, aut dele et tolle me de hoc officio, ne scilicet sim legislator populi.

Verum haec non satisfaciunt incensae charitati et petitioni Mosis, neque verbis hisce ac sequen- tibus, ipsique responsioni Domini, qui respon- det se non Mosen, sed eos qui peccaverint dele- turum de libro suo, utique libro aeternae vite et regni colorum. Nam liber vitae aut liber Dei, ubi- que in Scriptura significat conscriptionem eorum qui electi sunt vel absolute, vel inchoate ad vi- tam aeternam, conscriptionem, inquam, et con- signationem in mento et memoria divina, qui est liber aeternae praedestinationis. Id patet Danielis xii, 1; Apoc. xiii, 8, et xvii, 8, et cap. xxi, vers. 27; Philipp. iv, 3. Ita docet S. Augustinus, lib. XX De Civit. cap. xv, S. Ambrosius in Psal. lxxviii, Ansbertus et Haymo in Apoc. iii, Rupertus hic, S. Bernardus, serm. 12 in Cantica (1).

Quinto, ergo S. Augustinus, Quaes. CXLVII, Lyr- ranus, Abulensis, Lipomamus et alii probabilius censent hic esse hyperbolem, quae tantum signifi- cat vehementer desiderium salutis populi in Mose: perindeque esse, ac si filius videns servum sibi charissimum iuste domo eijci, dicat patri: Noli hunc ejicere, aut si eum eijcis, me quoque eji- cito: sic enim et Moses ait: Aut dimitte populo, aut dele me, non quod vere deleri oplet (illud enim erat impossibile), sed ut haec phrasi deside- rium suum ingens aliqua ratione patefaciat, quod aliter efficaciter patefacere non poterat. Unde non ait Moses: Dele me, modo illis dimittas, quasi cuperet commutationem sui facere pro populo, popularique absolutione; sed, si id non facis, dele me. Hinc et S. Augustinus, Quaes. CXLVII, ait Mo- sen hoc dixisse securum, q. d. Aut dimitte po- pulo, aut dele me de libro tuo; sed scio quod me non delebis: ergo restat ut dimittas et pareas populo.

Verum pulchre Rupertus: Non debemus, a, nos serio et gravissime a Mose dicta in sensu exitem coarctare, eo quod inopes et frigidus nos, divitias animi Mosis charitate flagrantis igno- rans; nec oportet excessum hunc charitatis Mosis

(1) Ut Moses singulorum civium Hebraeorum nomina in libro quodam scripta habebat, Num. i, ita etiam Deus nomina omnium viventium in libro scripta habere sinitur. Pro aut dimitte eis hanc noxam, hebr. est *DN* *ḥayim*, etc., quod Rosenmullerus reddidit, et nunc, si condonabis peccatum eorum, supple, bene est, non dico illi: dele me, ut ait ellipsis, quall nil turius est Arabibus. Maurer: *DN* haud dubie est particula optandi, ut sensus sit, et nunc, o si, utinam condones peccatum eorum!

Tertia.

Quarta.

R. Feb- lauter.

Liber vi- ta est liber di- vinae praede- stinationis.

enarrat Plutarchus in *Parallelis*. Verum quid hi ad Moſen, qui non corpus tantum, ſed et animam pro populo devovit, cupivique deleri de libro vitæ, ac in æternum affligi? Similis Moſi fuit S. Jaulus, optans anathema fieri pro fratribus; et B. Jaconopus, qui ex amore Chriſti deſiderabat ſuſtinere in hac vita omnes labores, ærumnas, angores et dolores, qui verbis exprimi, aut animo concipi poſſunt: quinimo poſt hanc vitam trudi in infernum, ut ibi ſua, et hominum, etiam damnatorum, et dæmonum (ſi fieri poſſet) peccata lueret et expiaret. Quid nos ad hæc?

Laudamus veteres, nos noſtris ulimor amis.

34. TU AUTEM VADE, — *q. d.* Non cures de eo quod petiſti pro populo, ſed obtempera huic mandato meo. Hinc videtur non omnino populo reconciliatus fuiſſe Deus hac vice, cum adhuc ſe ultimum minetur: ſed in fine quadraginta dierum, quibus Moſes cum Domino ſecundo fuit in monte, eumque pro venia oravit, placatus fuit Dominus, ut patet *Deuter.* cap. ix, verſ. 19, et hic cap. ſeq., verſ. 44.

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Minatur adhuc Deus populo, ille tuget; Moſes orans tandem omnino Deum populo reconciliat, impetratque ut non angelus, ſed Deus ipſe ſit via dux. Secundo, verſ. 18, petit Moſes videre gloriam Dei, auditque: Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Vade, ascende de loco isto tu, et populus tuus quem eduxisti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham, Isaac, et Jacob, dicens: Semini tuo dabo eam, 2. et mittam præcurſorem tui angelum, ut ejiciam Chanaanum, et Amorhæum, et Hethæum, et Pherezæum, et Hevæum, et Jebusæum, 3. et intres in terram fluentem lacte et melle. Non enim ascendam tecum, quia populus duræ cervicis es; ne forte disperdam te in via. 4. Audiensque populus sermonem hunc pessimum, luxit; et nullus ex more indutus est cultu suo. 5. Dixitque Dominus ad Moysen: Loquere filiis Israel: Populus duræ cervicis es, semel ascendam in medio tui, et delebo te. Jam nunc depono ornatum tuum, ut sciam quid faciam tibi. 6. Deposuerunt ergo filii Israel ornatum suum a monte Horeb. 7. Moyses quoque tollens tabernaculum, tetendit extra castra procul, vocavitque nomen ejus, Tabernaculum fœderis. Et omnis populus, qui habebat aliquam quæſtionem, egrediebatur ad tabernaculum fœderis, extra castra. 8. Cumque egrederetur Moyses ad tabernaculum, surgebat universa plebs, et stabat unus quisque in ostio papilionis sui, aspicebantque tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium. 9. Ingresso autem illo tabernaculum fœderis, descendebat columna nubes, et stabat ad ostium, loquebaturque cum Moysæ, 10. cernentibus universis quod columna nubes staret ad ostium tabernaculi. Stabantque ipsi, et adorabant per fores tabernaculorum suorum. 11. Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum. Cumque ille revertetur in castra, minister ejus Josue filius Nun, puer,

non recedebat de tabernaculo. 12. Dixit autem Moyses ad Dominum: Præcisus ut educaam populum istum; et non indicas mihi quem misurus es mecum, præsertim cum dixeris: Novi te ex nomine, et invenisti gratiam coram me. 13. Si ergo inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam, ut sciam te, et inveniam gratiam ante oculos tuos; respice populum tuum gentem hanc. 14. Dixitque Dominus: Facies mea præcedet te, et requiem dabo tibi. 15. Et ait Moyses: Si non tu ipse præcedas, ne educaas nos de loco isto. 16. In quo enim scire poterimus ego et populus tuus invenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaveris nobiscum, ut glorificemur ab omnibus populis qui habitant super terram? 17. Dixit autem Dominus ad Moysen: Et verbum istud, quod locutus es, faciam; invenisti enim gratiam coram me, et teipsum novi ex nomine. 18. Qui ait: Ostende mihi gloriam tuam. 19. Respondit: Ego ostendam omne bonum tibi, et vocabo in nomine Domini coram te; et miserebor cui voluero, et clemens ero in quem mihi placuerit. 20. Rursumque ait: Non poteris videre faciem meam; non enim videbit me homo, et vivet. 21. Et iterum: Ecce, inquit, est locus apud me, et stabis supra petram. 22. Cumque transibit gloria mea, ponam te in foramine petra, et protegam dextera mea, donec tranſeam; 23. tollamque manum meam; et videbis posteriora mea: faciem autem meam videre non poteris.

1. LOCUTUSQUE EST DOMINUS AD MOYSEN, — scilicet, quando jam secundo Moſes aſcenderat in montem Sina, ut dictum est cap. xxxii, verſ. 31, in quo mansit continue totidem diebus quot manserat prius, videlicet 40, petens veniam pro peccato populi, et in fine horum secundorum 40 dierum accepit secundas tabulas legis (priores enim jam confregerat cap. xxxii, verſ. 19), ut patet cap. xxxiv, verſ. 28, et *Deuter.* ix, 18, et x, 1.

VADE, etc., IN TERRAM QUAM JURAVI ABRAHAM, ISAAC ET JACOB. — Solum Abraham expresse juravit Deus se daturum ei Chanaan; Isaac vero et Jacob tantum eam promisiſi, ſed ſimili forma qua Abrahamo, ſeu remittendo ſe ad id quod cum Abrahamo geſtum erat: ergo promittendo eis idem quod Abraham promiserat, illudque ratificando et confirmando, implicite jurabat eis idem quod juraverat Abrahamo.

2. MITTAM PRÆCURSOREM TUI ANGELUM. — Est apostrophe Dei ad populum; nam paulo ante Moſi locutus erat Deus: hic vero ſe convertit ad populum, loquiturque Moſi quaſi interauctio populi ejusque personam ſuſtinens.

PRÆCURSOREM ANGELUM, — qui te præeat in columna nubes et ignis, quique ante te præcedens exterrat Chanaanos, et tibi contra eos viam sternat ad victoriam, ita ſcilicet ut angelus hic non Dei, uti hæcenus fecit, ſed ſuam personam representet, voceturque angelus, non Deus, ac conſequenter angelico tantum modo, et ſimplici custodia te comitetur, ut custos tuus; non autem illustria illa patret miracula, que hæcenus Dei virtute et potestate patravit, tanquam Dei nomen et personam ſuſtinens et representans.

3. NON ENIM ASCENDAM TECUM, — non comitabor te, non ero tibi præſens uti hæcenus fui, videlicet per ſingulare illud patrocinium, perque

operationem tot ſignorum et miraculorum. Res enim ſpirituales maxime præſentes eſſe ſentitur per operationem ſibi propriam et commensuratam. Ita Abulensis et colligitur ex Chaldeo verſ. 16.

POPULUS DURÆ CERVICIS ES, — *q. d.* Es populus cervicosus, inobediens, refractarius: hinc ne ad iram me concites, nolo te comitari, ſed mittam angelum qui te ducat. Hæc enallage personarum et commutatio ſermonis, apud Hebræos paſſim eſt obvia.

NE FORTE DISPERDAM TE, — ne vindicem maximam tuam ingratitude, et irreverentiam in me meamque majestatem, ut habet Chaldeus, admiſſam, ſi videlicet ego, per tot miracula me tibi præſentem, et tam clementem, tuique amantem et curam gerentem ostendens, tamen a te negligam, spernar, et idolis poſtponar, uti jam vitulo poſtpoſitus fui.

4. AUDIENSQUE POPULUS SERMONEM HUNC PESSIMUM (tristiſſimum), LUXIT: ET NULLUS EX MORE INDUTUS EST CULTU SUO. — Quis hic de populo dicuntur, ordine non ſuo inſerta ſunt. Abrumpunt enim continuum Dei cum Moſe colloquium, quod fuit ſecundis illis 40 diebus in monte. Itaque Moſes hic more ſuo, colloquio Dei hitoriam verbis Dei conſonam interjicit, videlicet quid ad Domini verba dixerit et fecerit populus, quando ea audivit: quod factum eſt non eodem die, quo hæc Moſi dixerat Dominus, ſed poſt 40 dies colloquii Moſis cum Deo in Sina, quando videlicet iſs evoluit Moſes de monte deſcendit, et narravit populo quid cum Domino egisset, quidque dixisset Deus. Hiſce enim auditis, cognoscens populus Deum adhuc ſibi eſſe inſenſum ob idolum vituli, luxit, et depoſuit ornatum ſuum, et, ut Septuaginta verborum, xxxviii, et vii, id eſt, luxuravit in id-